

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ο.Π. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

B1. Ότι πρέπει, λοιπόν, να θεσπίσουμε νόμους για την παιδεία και ότι αυτήν πρέπει να (την) κάνουμε ίδια για όλους (ή: να έχει δημόσιο χαρακτήρα), είναι φανερό· ποιος λοιπόν θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της παιδείας και με ποιον τρόπο πρέπει αυτή να παρέχεται, (αυτά) είναι ανάγκη να μη διαφύγουν της προσοχής μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Πράγματι, δεν έχουν όλοι τη γνώμη ότι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι τα ίδια, ούτε με στόχο την αρετή ούτε με στόχο την άριστη ζωή ούτε είναι φανερό αν (η παιδεία) πρέπει να έχει στόχο της περισσότερο την άσκηση και την καλλιέργεια του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα· αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση και δεν είναι καθόλου φανερό αν (η παιδεία) οφείλει να επιδιώκει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές)· και σχετικά με αυτά που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (εξάλλου καταρχήν δεν έχουν όλοι την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως, είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της).

B2. Ο Αριστοτέλης στην ενότητα 5 των Ηθικών Νικομαχείων ορίζει την ορθή παιδεία ως εξής: «Η πιο σωστή παιδεία, η πιο σωστή αγωγή είναι αυτή που μας κάνει ικανούς να χαιρόμαστε με ό,τι αξίζει και να λυπούμαστε για ό,τι αξίζει».

Ο Αριστοτέλης συμφωνεί με τον Πλάτωνα (στους *Νόμους*) και διατυπώνει κι ο ίδιος τη θέση ότι στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του

χαρακτήρα μας σημαντικό ρόλο παίζει η ορθή αγωγή και ιδιαίτερα από πολύ μικρή ηλικία. Το ανθρώπινο περιβάλλον του παιδιού, γονείς και δάσκαλοι, οφείλει από νωρίς να επεμβαίνει, να καθοδηγεί, να του υποδεικνύει τις πράξεις για τις οποίες πρέπει να νιώθει ευχάριστα συναισθήματα και να το βοηθήσει να ασκηθεί σ' αυτές. Με την επιβράβευση των ηθικών πράξεων και την αποδοκιμασία των μη ηθικών θα το βοηθήσει να επιδιώκει μόνο τις πρώτες, αφού μόνο αυτές θα του προσφέρουν τη χαρά της επιβράβευσης, συναίσθημα που προτιμά να αισθάνεται κάθε άνθρωπος. Ο φιλόσοφος επισημαίνει τον κεφαλαιώδους σημασίας ρόλο που έχει η παιδεία στη διάπλαση του ήθους του ανθρώπου, η οποία πρέπει να παρέχεται από μικρή ηλικία. Προσδιορίζει την έναρξη της παιδευτικής αγωγής στην πολύ μικρή ηλικία «εὐθύς ἐκ νέων», δείχνοντας μάλλον τη μεγάλη σημασία που έχει η επίδραση των φορέων αγωγής στον αδιαμόρφωτο ακόμη άνθρωπο. Έτσι, θα επέλθει ο εθισμός σε ενάρετες - ηθικές πράξεις, ο οποίος θα συνεχιστεί και σε μεγαλύτερες ηλικίες, μέχρι να διαμορφωθούν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα.

Έπειτα από την παρουσίαση των προβληματισμών σχετικά με τον χαρακτήρα, το περιεχόμενο και τους στόχους της παιδείας, η 20ή ενότητα κλείνει με τη διατύπωση των προσωπικών θέσεων του Αριστοτέλη πάνω σε αυτά τα ζητήματα, που καθιστούν φανερές τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται, για να αποκομίσουν οι νέοι «ὀρθὴν παιδείαν». Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης, (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονοδιαστατικότητα της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε το νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα («βάνανυσον ἔργον»). Ο φιλόσοφος, λοιπόν, ακολουθεί τη μέση οδό και υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει ασφαλώς να μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση, η γραφή, η αριθμητική και το σχέδιο, αλλά από αυτές όχι όλες, παρά μόνο τις αναγκαίες. Κι από τις αναγκαίες, όμως, πρέπει να μαθαίνουν όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και όχι τις ευτελείς που ασκούν οι δούλοι, οι οποίες αδρανοποιούν το σώμα και τον νου του ανθρώπου, τον καθιστούν αγροίκο, άξεστο («βάνανυσον») και τον απομακρύνουν από την κατάκτηση της αρετής. Έτσι, η επαγγελματική

εκπαίδευση συνδέεται με τους «βαναύσους», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Δεν αρμόζει στους ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν σε κάθε γνώση τη χρησιμότητα, γιατί αυτή μπορεί να τους οδηγήσει στη μονομέρεια.

Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ανθρώπου.

Επομένως, η ορθή παιδεία προϋποτίθεται να είναι θεσμοθετημένη και να εκπορεύεται από την πολιτεία, στοχεύοντας στη διαμόρφωση αμέραιων και υγιών προσωπικοτήτων και στην κατάκτηση γνώσεων που δεν ευτελίζουν την ανθρώπινη υπόσταση.

B3. Με τη φράση «ἐμποδῶν παιδείας» ο Αριστοτέλης εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1337 b 23) αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή, τα διακρίνει σε τέσσερεις κλάδους και ήταν:

α) **ανάγνωση και γραφή**, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»), β) **γυμναστική**, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας, γ) **μουσική**, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο, δ) μερικές φορές **σχέδιο και ζωγραφική**, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

Η **αριθμητική** δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο φιλόσοφος αναγνωρίζει τις εξής κατευθύνσεις της παιδείας:

α) την ωφελμιστική παιδεία, με την οποία επιδιώκεται το πρακτικό και το ωφέλιμο, τα **χρήσιμα για τη ζωή** («τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»)
β) τη «γνωσιοκεντρική / νοησιαρχική, η οποία δίνει προτεραιότητα στην καλλιέργεια του νου, σε **αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση** («τὰ περιττά»).

γ) την ηθοπλαστική, η οποία προτάσσει τη διάπλαση του ήθους των παιδιών, **αυτά που τείνουν προς την αρετή** («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν»).

B4. Ἦδη ἀπὸ τὴν πρώτη φράση τῆς ἐνότητος διαπιστώνεται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνδέει τὴν παιδεία με τὴ διακυβέρνηση τῆς πολιτείας. **Ἡ παιδεία** εἶναι λοιπὸν **πολιτικό θέμα** που πρέπει νὰ ἀπασχολεῖ καὶ τοὺς πολιτικούς καὶ τοὺς νομοθέτες, γιατί ἐπηρεάζει τὴ συνολικὴ ζωὴ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τοῦ κάθε πολίτη ξεχωριστὰ, ἀφοῦ καθορίζει τὸ παρὸν τοῦ καὶ προδιαγράφει τὸ μέλλον τοῦ.

«νομοθετητέον»: Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι θιασώτης τῆς νομοθετικῆς κατοχυρωμένης παιδείας. Ἐπικρίνει τὴν ἀπουσία νομοθετικῆς εκπαιδευτικῆς μέριμνας καὶ τὴ δυνατότητα αὐτοσχεδιασμοῦ τοῦ δασκάλου ἢ τοῦ κηδεμόνα, που ἀναπληρώνουν τὸ κενὸ τῆς πολιτείας καὶ διδάσκουν ὅ,τι οἱ ἴδιοι θέλουν στα παιδιά. Ἡ παιδεία γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη πρέπει νὰ εἶναι **με νόμο** κοινὴ γιὰ ὅλους, γιατί ἔτσι υπηρετοῦνται ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ ἐνότητα τῆς πόλης, καὶ νὰ μὴν παρέχεται ἰδιωτικὰ με πρόγραμμα διδασκαλίας που ἐπιλέγουν οἱ γονεῖς. Ὅπως λοιπὸν ἀναφέρει καὶ στο προηγούμενο ἀπόσπασμα (*Πολιτικά*, 1337a 11-32) με τὸ ὁποῖο ξεκινᾷ τὸ VIII βιβλίον τῶν *Πολιτικῶν*, που παρατίθεται μεταφρασμένο στο σχολικὸ εγχειρίδιο (σελ. 194), ἡ παιδεία εἶναι ὑπόθεση τοῦ κράτους, ἀφοῦ καὶ κάθε πολίτης ἀνήκει στο κράτος, καὶ πρέπει νὰ θεσπιστοῦν νόμοι σχετικὰ με αὐτή.

«κοινήν ποιητέον»: Ἡ κοινὴ παιδεία εἶναι αἴτημα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Ἡ κοινὴ παιδεία εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς πόλης καὶ τὴν εὐδαιμονία τοῦ συνόλου. Ὑπερασπίζεται τὸν δημόσιο χαρακτήρα τῆς παιδείας με τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ «τέλους» καὶ τοῦ «όλου» τῆς πόλης. Με τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα ἐπικαλεῖται τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς πόλης, τὴν εὐδαιμονία, καθὼς μάλιστα ὁ ἄνθρωπος ὡς φύσει πολιτικὴ οὐτότητα πραγματώνεται στὴν πόλη. Ἡ ἐπίτευξη τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας προϋποθέτει κοινὸ τρόπο γιὰ ὅλους τοὺς πολίτες, δηλαδή μίαν καὶ κοινὴν παιδείαν γιὰ ὅλους τοὺς πολίτες. Οἱ νέοι πρέπει νὰ λαμβάνουν μόρφωση ταιριαστὴ με τὸ

πολίτευμα της πόλης τους, έτσι ώστε να φτάσουν στον επιδιωκόμενο σκοπό, που είναι η ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Εφόσον, λοιπόν, ο σκοπός της πόλης είναι κοινός, **κοινή πρέπει να είναι και η παιδεία** που προσφέρεται και να μην αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Με το δεύτερο επιχείρημα ο Αριστοτέλης προβάλλει την πόλη ως όλον, μόριο του οποίου είναι ο κάθε πολίτης. Το μόριο δεν είναι δυνατόν να αποφασίζει για το όλον, αλλά το όλον για το μέρος. Η στόχευση μιας τέτοιας πρότασης δεν είναι η ισοπεδωτική ομοιομορφία των πολιτών, αλλά η πολιτική ενότητα της πόλης χωρίς να αποκλείεται η ατομική διαφορά και η ποικιλία των κοινωνικών και ψυχολογικών τύπων. Συνεπώς, αν στόχος της πολιτείας είναι να οδηγήσει τους πολίτες στην αρετή και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία, που είναι ο ύψιστος σκοπός, ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί, μόνο αν παρέχεται κοινό περιεχόμενο μόρφωσης σε όλους τους πολίτες. Για το λόγο αυτό ο Αριστοτέλης εκθειάζει τους Λακεδαιμονίους, που και μεγάλο ζήλο δείχνουν για την αγωγή των παιδιών τους και την αγωγή αυτή την κάνουν με ένα δημόσιο, κοινό για όλους σύστημα.

B5. α) εργοστάσιο, εργαστήριο, εργοτάξιο

εργάτης, απεργός

εργασία, απεργία

έργο, πάρεργο

εργατικός, εργάσιμος

β) έντονος: τείνοντα

αδαής: διδάσκεσθαι

νοησιαρχία: διάνοιαν

θησαυρός: νομοθετητέον

λήμμα: ύπολαμβάνουσι

B6. Διαβάσαμε ως τώρα μερικές ενότητες από το δεύτερο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων*, του έργου που ο Αριστοτέλης αφιέρωσε στη μελέτη των επιμέρους αρετών του ανθρώπου, είτε αυτών που σχετίζονται με τη γενικότερη συμπεριφορά του ατόμου και με τον χαρακτήρα του είτε αυτών που σχετίζονται με το μυαλό του, με τη διάνοιά του. Προς τι όμως όλη αυτή η μελέτη; Για ποιον, στην πραγματικότητα, λόγο χρειάζεται να ψάξουμε να βρούμε τι θα πει *ανδρεία* ή *σωφροσύνη*, *δικαιοσύνη* ή *φρόνηση*; Η απάντηση του Αριστοτέλη στα ερωτήματα αυτά είναι **ίδια** με την απάντηση που θα έδινε κάθε αρχαίος Έλληνας: «Μα, φυσικά, για να

γίνουμε καλοί πολίτες· για να λειτουργήσουμε σωστά μέσα στην πόλη, ζώντας δίπλα σε όλους τους άλλους συν- πολίτες μας». Μια τέτοια απάντηση αφήνει να φανεί πως τις αρετές ο αρχαίος Έλληνας (ίδια, επομένως, ήταν και του Αριστοτέλη η αντίληψη) δεν τις επιδίωκε για χάρη του εαυτού του· η απόκτηση ή η μη απόκτησή τους από το άτομο δεν ήταν μια αποκλειστικά δική του υπόθεση, κάτι δηλαδή που αφορούσε μόνο τον ίδιο. Εκείνο που είχε σημασία για τον αρχαίο Έλληνα ήταν ότι με την απόκτηση των αρετών (ή με τη μη απόκτησή τους) θα λειτουργούσε τελικά με έναν συγκεκριμένο τρόπο μέσα στην πόλη του: σωστό ή λανθασμένο. Καταλαβαίνουμε έτσι ότι η ηθική φιλοσοφία είναι στην πραγματικότητα μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας. Ο Αριστοτέλης το δηλώνει ολοκάθαρα με τον τρόπο που τελειώνει τα *Ηθικά του Νικομάχεια*: «Τώρα που μιλήσαμε για όλα αυτά, είναι η ώρα να μιλήσουμε και για νόμους και πολιτεύματα. Τότε θα έχουμε ολοκληρώσει την *περι τὰ ἀνθρώπινα* φιλοσοφία μας. Ας αρχίσουμε λοιπόν τον λόγο μας». Η παράξενη αυτή για τέλος βιβλίου φράση εξηγείται μόνο αν θεωρηθεί πέρασμα σε ένα καινούργιο βιβλίο. Το βιβλίο αυτό είναι τα *Πολιτικά*. Σ' αυτό, πράγματι, το βιβλίο του Αριστοτέλη ο λόγος είναι για τα θέματα που αυτός εξήγγειλε στο τέλος των *Ηθικών Νικομαχείων* του.

Γ. Απόδοση αδιδακτου κειμένου

Θεωρούσα , άνδρες της Αίγινας , ότι ο Θρασύλοχος είχε αποφασίσει τόσο καλά για τις υποθέσεις του, ώστε κανείς δε θα μπορούσε να αντιταχθεί στη διαθήκη (ή να προσβάλει τη διαθήκη), που εκείνος άφησε. Αφού όμως στους αντιδίκους μου έχει σχηματιστεί τέτοια γνώμη, ώστε να την αμφισβητούν, ενώ έχει αυτή τη μορφή, είναι αναγκαίο να προσπαθήσω να δικαιωθώ από εσάς. Έχω πάθει δε το αντίθετο από τους περισσότερους ανθρώπους. Γιατί πραγματικά βλέπω πως οι άλλοι άνθρωποι αγανακτούν, όταν άδικα εμπλέκονται σε κάποιο δικαστικό αγώνα, εγώ, όμως, λίγο απέχω από να χρωστώ ευγνωμοσύνη στους αντίδικούς μου, γιατί με ενέπλεξαν σε αυτήν εδώ τη δίκη. Πράγματι, αν η υπόθεση δεν είχε παραπεμφθεί στο δικαστήριο, δε θα γνωρίζατε ποιας λογής κληρονόμος της περιουσίας του έχω αποδειχθεί σε σχέση με τον εκλιπόντα· αν, όμως, πληροφορηθείτε τα γεγονότα, θα αναγνωρίσετε όλοι σας ότι δίκαια θα μπορούσα να κριθώ άξιος και ακόμα μεγαλύτερης ανταμοιβής από αυτήν.

Γ1. ἐλθέ , ἐπίσταιτο , ἠξιοῦτο , πεισόμεθα , οἶσθα, τοῖςπραχθεῖσι (ν) , μείονος , σφῶν αὐτῶν/ἐαυτῶν/αὐτῶν, τοῖς ἀγῶσι (ν), τὴν ἄκριτον.

Γ2.α. Θρασύλοχον : υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου «βεβουλεῦσθαι», ετεροπροσωπία.

διαθήκαις: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός ως δοτική αντικειμενική από το επίθετο «ἐναντία».

φέροντας : κατηγορηματική μετοχή από το αίσθησης σημαντικό ρήμα «ὄρῶ», που αποδίδεται στο αντικείμενό του, «τοὺς ἄλλους», το οποίο είναι και υποκείμενο της μετοχής.

ἀκρίτου: κατηγορούμενο στο υποκείμενο «τοῦ πράγματος» της μετοχής «ὄντος».

δωρεᾶς : αντικείμενο του ρήματος «ἠξιώθην».

Γ2.β. πυθόμενοι : είναι υποθετική μετοχή, συνημμένη στο εννοούμενο υποκείμενο «ὕμεῖς» του ρήματος «εἴσεσθ'».

Λανθάνει υποθετικός λόγος του προσδοκωμένου με απόδοση το εἴσεσθε που είναι οριστική μέλλοντα.

Ἄρα, ἐάν + υποτακτική → οριστική μέλλοντα

ἐάν πύθησθε → εἴσεσθε

Γ2.γ. Οὗτος ἔλεγε ὅτι / ὡς ὄρῳ / ὄρῳη τοὺς ἄλλους χαλεπῶς φέροντας, ὅτε ἀδίκως περὶ τινος κινδυνεύοιεν.

ἢ Οὗτος ἔλεγε ὄρᾶν τοὺς ἄλλους χαλεπῶς φέροντας, ὅτε ἀδίκως περὶ τινος κινδυνεύοιεν.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΓΑΛΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ - ΔΟΥΔΟΥΜΗ ΕΛΙΝΑ
ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ - ΣΥΡΜΟΣ ΜΙΛΤΟΣ
ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ - ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ
ΨΩΜΑ ΑΡΕΤΗ

